

Wyrok z dnia 7 listopada 2002 r., II CKN 980/00

Uprawnienie osoby bliskiej zmarłego do decydowania o przeznaczeniu wolnego miejsca w grobie rodzinnym ziemnym nie wygasa wskutek zaniechania przez nią zgłoszenia zastrzeżenia i uiszczenia opłat, o których mowa w art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (jedn. tekst: Dz.U. z 2000 r. Nr 23, poz. 295 ze zm.), także wówczas, gdy inna osoba uzyskała zgodę zarządcy cmentarza na pochowanie w wolnym miejscu innego zmarłego.

Sędzia SN Gerard Bieniek (przewodniczący)

Sędzia SN Teresa Bielska-Sobkowicz

Sędzia SN Maria Grzelka (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Bogumiły K. przeciwko Gminie Miasta S. oraz Annie K. o ustalenie prawa do grobu i zapłatę, po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej w dniu 7 listopada 2002 r. na rozprawie kasacji powódki od wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 29 grudnia 1999 r.

uchylił zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z dnia 2 czerwca 1999 r. – każdy z nich co do pozwanej Anny K. i w części dotyczącej żądania powódki ekshumacji zwłok zmarłego Wiesława K. oraz zapłaty zadośćuczynienia – i w tym zakresie przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu w Szczecinie do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach procesu za instancję kasacyjną, oddalił kasację co do pozwanej Anny K. w pozostałej części, oraz oddalił kasację w całości wobec pozwanej Gminy Miasta S.

Uzasadnienie

Powódka Bogumiła K. w pozwie skierowanym przeciwko Gminie Miasta S. i Annie K. domagała się pełnego i wyłącznego prawa decydowania o kwaterze rodzinnej nr (...) na Cmentarzu Centralnym w S., a ponadto dokonania na koszt pozwanych ekshumacji zwłok zmarłego Wiesława K. i pochowania go poza terenem

wymienionej kwatery, jak również zasądzenia od pozwanych na jej rzecz kwoty 14 000 zł tytułem zadośćuczynienia. Powódka twierdziła, że wykupiła w 1976 r. miejsce na grób ziemny w celu pochowania zmarłego męża oraz z przeznaczeniem po śmierci dla niej samej przy boku męża, a ponadto dla córki i wnuczki po ich śmierci. Zarzuciła, że pozwani bez jej zgody dokonali w 1997 r. pochówku w grobie rodzinnym ojca pozwanej Anny K. czym, uniemożliwili jej realizację życzenia, żeby po śmierci została pochowana obok męża, i wyrządzili jej krzywdę przez wtargnięcie w sferę jej osobistych uczuć.

Pozwana Gmina wniosła o oddalenie powództwa, powołując się na wynikające z art. 7 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (jedn. tekst: Dz.U. z 2000 r. Nr 23, poz. 295 ze zm. – dalej: "u.c.ch.zm.") prawo zadysponowania wolnym miejscem w kwaterze rodzinnej po upływie 20 lat od pierwszego wykupienia grobu. Także pozwana Anna K. wniosła o oddalenie powództwa i wyjaśniła, że dokonując pochówku zmarłego ojca w kwaterze rodzinnej obok męża powódki wypełniała wolę ojca, który wystawił swojemu bratu, tj. mężowi powódki, nagrobek i pragnął być pochowany obok niego. Ponadto, powołała się na zezwolenie zarządcy cmentarza i na fakt uiszczenia opłaty wymaganej po upływie pierwszych 20 lat.

Sąd Okręgowy w Szczecinie oddalił powództwo, uznając, że powódka utraciła posiadanie grobu, ponieważ po upływie 20 lat od wykupienia przez nią odpowiedniego miejsca nie uiściła opłaty prolongacyjnej. Sąd powołał się na orzecznictwo Sądu Najwyższego w kwestii skutków nieuiszczenia powyższej opłaty dla oceny powództwa o przywrócenie posiadania miejsca oddanego przez zarządcę cmentarza na grób. Wyraził też pogląd, że „przedmiotem ochrony pozwanej jest w tym przypadku prawo do sprawowania kultu osoby zmarłej, natomiast przesłanką ochrony jest naruszenie dobra osobistego jako przedmiotu tego prawa”, oraz że „zaniechanie – choćby w pewnym aspekcie – kultu osoby zmarłej wyrażające się w zaniechaniu dokonania opłaty prolongacyjnej, nie może być utożsamione z utratą tego dobra osobistego. Istotna jest tu obiektywizacja, albowiem skutek takiego właśnie kryterium możliwe jest uznanie kultu osoby zmarłej za wartość wynikającą z osobowości każdego człowieka”.

Sąd Apelacyjny oddalił apelację powódki od powyższego wyroku, stwierdzając, że uprawnienie powódki do dysponowania wolnym miejscem w grobie rodzinnym wygasło, ponieważ po 20 latach od wykupienia miejsca pod grób

powódka nie uiściła kolejnej opłaty. Bez związku z wyrażonym stanowiskiem Sąd Apelacyjny przytoczył fragment uchwały Sądu Najwyższego z dnia 29 września 1978 r., III CZP 56/78 (OSNCP 1979, nr 4, poz. 68). Poza tym stwierdził, że podziela argumentację Sądu pierwszej instancji.

W kasacji powódka zarzuciła naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie art. 5, 6, 23, 24 § 1, art. 415, 422, 441 § 1, art. 443, 445 § 1 i 3 i art. 448 k.c. oraz błędną wykładnię art. 7 i 10 ust. 1 u.c.ch.zm. Ponadto zarzuciła naruszenie przepisów postępowania, mające istotny wpływ na wynik sprawy, a w szczególności art. 3 k.p.c. Wnosiła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania ewentualnie o orzeczenie zgodne z żądaniami pozwu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje: (...)

Pod pojęciem „prawo do grobu” w orzecznictwie sądów i w doktrynie rozumie się różne uprawnienia umożliwiające osobom bliskim sprawowanie kultu pamięci zmarłych. Uprawnienia te mogą mieć charakter niemajątkowy i ściśle osobisty, związany ze sferą uczuć, ale mogą też wymagać starań praktycznych, w tym – związanych z wydatkami. Stąd treść prawa do grobu określają zarówno elementy osobiste, jak i majątkowe, które w zależności od konkretnej sytuacji podlegają ochronie według zasad przewidzianych w przepisach o ochronie dóbr osobistych albo na podstawie przepisów dotyczących praw majątkowych. Jeżeli uprawniony powołuje się na naruszenie sfery jego indywidualnych odczuć związanych z kulturowaniem pamięci o osobie zmarłej, przysługują mu roszczenia przewidziane w art. 24 § 1 i 2 k.c. oraz art. 448 k.c. Jeśli domaga się ochrony prawa majątkowego, jego roszczenia podlegają ocenie według treści przepisów regulujących określone stosunki majątkowe, pod które „podpada” stan faktyczny, wynikający z jego twierdzeń. (...)

Sąd pierwszej instancji uznał, że żądanie powódki dotyczyło przywrócenia posiadania kwatery rodzinnej nr (...) na Cmentarzu Centralnym w S. Świadczy o takiej ocenie pierwsze zdanie uzasadnienia wyroku z dnia 2 czerwca 1999 r. oraz powołanie się przez ten Sąd na orzeczenia Sądu Najwyższego, dotyczące przywrócenia posiadania grobu, a ponadto stwierdzenia, że powódka pozbawiła się posiadania grobu i że dotychczasowe jej uprawnienia nie zasługiwały na ochronę *quasi-posesoryjną*. Jednocześnie, ze stwierdzenia, że brak opłaty prolongacyjnej nie oznacza utraty dobra osobistego w postaci kultu pamięci osoby zmarłej, można

wnosić, że Sąd Okręgowy był zdania, iż przez nieuiszczenie opłaty powódka zrzekła się korzystania ze swego dobra osobistego. Wynika z tego, że podstawy nieudzielenia powódce ochrony prawnej Sąd Okręgowy upatrywał też w przepisach o ochronie dóbr osobistych.

Brak jednoznacznego stanowiska co do podstawy prawnej rozstrzygnięcia o żądaniach powódki oraz brak wskazania przepisów prawnych, które Sąd miał na względzie jest również wadą wyroku Sądu Apelacyjnego. W związku z tym już tylko z tego względu zarówno aprobatą Sądu Apelacyjnego dla orzeczenia Sądu pierwszej instancji, jak i stanowisko wyrażone samodzielnie w zaskarżonym wyroku budzą zasadnicze zastrzeżenia.

Pomimo tego, w części dotyczącej pozwanej Gminy oraz w części obejmującej żądanie ustalenia prawa powódki do decydowania o przedmiotowej kwaterze skierowane do pozwanej Anny K., zaskarżony wyrok odpowiada prawu. W tym zakresie kasacja została oddalona (art. 393¹² k.p.c.).

Powódka uzasadniała powództwo odczuwaniem negatywnych emocji związanych ze stanem świadomości co do tego, że obok zwłok męża zostały złożone, bez jej zgody, zwłoki obcej osoby, oraz odnośnie do tego, że ona sama po śmierci nie będzie mogła zostać pochowana przy mężu. Powódka domagała się więc ochrony swojego dobra osobistego w postaci kultu pamięci zmarłego męża, a nie dobra materialnego w postaci stanu posiadania w odniesieniu do miejsca wyznaczonego na rodzinny grób ziemny. Jej żądanie przywrócenia stanu poprzedniego nie było realizacją roszczenia prawno-rzeczowego przewidzianego w art. 344 § 1 k.c., lecz roszczenia o dopełnienie czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia jej dobra osobistego, o którym mowa w art. 24 § 1 k.c. Również żądanie ustalenia pełnego i wyłącznego prawa decydowania o przedmiotowej kwaterze powódka wywodziła z faktu, że w grobie pochowany został jej zmarły mąż, którego pamięć powódka pragnie kultywować jako swoje dobro osobiste, wyrażające się pożądanym przez nią stanem przeżyć psychicznych, wynikającym ze świadomości, że w grobie zostały złożone zwłoki innych osób tylko za jej zgodą.

W tej sytuacji nie było podstaw do oceny powództwa w płaszczyźnie ochrony *quasi-posesoryjnej*, tym bardziej, że powódce nigdy nie przysługiwało do miejsca na cmentarzu jakiegokolwiek prawo majątkowe. Stan „posiadania grobu” powstał w ramach realizowania przez nią prawa do pochowania zmarłego męża, a więc charakteryzował się elementami osobistymi.

Powództwo o ochronę dóbr osobistych powódki nie zasługiwało na uwzględnienie w stosunku do pozwanej Gminy. Po tym, skoro po upływie 20 lat od pierwszego użycia grobu do chowania powódka nie uiściła przewidzianej w art. 7 ust. 2 u.c.ch.zm. opłaty, Zarząd Usług Komunalnych pozwanej Gminy był władny rozporządzić wolnym miejscem w grobie. Przyjmując tę opłatę od Anny K. i zezwalając na pochowanie zmarłego Wiesława K., pozwana Gmina nie działała bezprawnie ani w ogóle nie naruszyła dobra osobistego powódki. Przepis art. 7 ust. 2 u.c.ch.zm., który na zasadzie analogii znajduje zastosowanie wówczas, gdy w ciągu pierwszych 20 lat po „wykupieniu” miejsca na grób ziemny nie zostanie ono wykorzystane na pochówek, nie reguluje ochrony dóbr osobistych osób, które w przeszłości uiściły pierwszą opłatę, ani w sferę dóbr osobistych w ogóle nie wkracza. Przepis ten, podobnie jak cała ustawa, ma charakter porządkowy. Pozwala na zawarcie kolejnej umowy, która swymi skutkami obejmuje jednak tylko umawiające się strony. Prawo do wykorzystania wolnego miejsca w kwaterze poprzednio wykupionej, osoba dokonująca po 20 latach zapłaty nabywa tylko wobec zarządcy cmentarza i tylko od niego może domagać się niesprzeciwiania się wykonaniu przez nią pochówku oraz honorowania stanu powstałego w wyniku tej czynności. Umowa z zarządcą cmentarza o wykup wolnego miejsca w grobie rodzinnym ziemnym, w którym pochowano już jedną osobę zmarłą, nie unicestwia osobistych praw osoby, która przed 20 laty dokonała zapłaty. Zawarcie umowy nie narusza sfery indywidualnego świata odczuć osoby, która sprawuje kult osoby bliskiej zmarłej wcześniej. Dopiero skutek realizacji drugiej umowy może dojść do naruszenia kultu pamięci osoby zmarłej, jednak realizacja tej umowy nie należy do zarządcy cmentarza. Wymaga podkreślenia, że w świetle obowiązujących przepisów zarządca nie ma też prawnego obowiązku uprzedzenia osoby, która jako pierwsza uiściła opłatę za tzw. korzystanie z miejsca na grób ziemny, o zamiarze zadysponowania tym miejscem po upływie 20 lat.

Mając powyższe na względzie, należało uznać, że powództwo o ochronę dóbr osobistych przeciwko pozwanej Gminie było bezzasadne, wobec czego oddalenie w zaskarżonym wyroku apelacji powódki od oddalającego jej żądania wyroku Sądu pierwszej instancji było w tym zakresie prawidłowe.

Również bezzasadne było powództwo w stosunku do pozwanej Anny K. w części dotyczącej prawa powódki do decydowania o kwaterze rodzinnej.

Powódka nie sprecyzowała, czy domaga się przyznania jej przez Sąd żądanego prawa, czy żąda usunięcia stanu niepewności co do przysługiwania jej tego prawa. Sąd Apelacyjny trafnie przyjął, że było to powództwo o ustalenie, które – zgodnie z art. 189 k.p.c. – wymagało wykazania interesu prawnego, czego powódka nie uczyniła. Żądając ekshumacji zwłok Wiesława K. wraz ze złożeniem ich w innym miejscu, powódka dała dowód tego, że zamierza w ten sposób odzyskać poprzedni stan pełnego i wyłącznego w stosunku do pozwanej prawa decydowania o kwaterze rodzinnej. W istocie też, w razie uwzględnienia przez Sąd żądania ekshumacji, powyższy zamiar powódki byłby spełniony, ponieważ wówczas pozwana nie miałaby żadnych własnych praw, które mogłyby konkurować z prawami powódki i stać się przedmiotem rozstrzygnięcia o nich. Prawa osobiste pozwanej związane były z kultem pamięci tylko zmarłego Wiesława K., a nie zmarłego męża powódki, zaś z faktu uiszczenia opłaty prolongacyjnej pozwana nabyła określone prawa tylko do zarządcy cmentarza, a nie w stosunku do powódki. Wobec tego, że ewentualne uwzględnienie roszczenia o ekshumację prowadziłoby do usunięcia stanu niepewności co do tego, kto w stosunkach pomiędzy wymienionymi stronami miałby wyłącznie prawo decydowania o przedmiotowej kwaterze nie było podstaw do uwzględnienia żądania pozwu co do pozwanej Anny K.

W świetle wyżej przedstawionej koncepcji ochrony dóbr osobistych powódki nie zasługiwały na uwzględnienie zarzuty kasacji dotyczące naruszenia w zaskarżonym wyroku art. 5, 6, 415, 422, 441 § 1, art. 443, 445 § 1 i 3 k.c. oraz art. 7 i 10 ust. 1 u.c.ch.zm., jak również art. 3 k.p.c.

Rację ma natomiast skarżąca w części dotyczącej żądań ekshumacji i zapłaty zadośćuczynienia skierowanych do pozwanej Anny K., gdy zarzuca zaskarżonemu wyrokowi naruszenie art. 23 i 24 § 1 oraz art. 448 k.c.

Sąd Apelacyjny błędnie przyjął, że w stosunkach z pozwaną Anną K. uprawnienie powódki do dysponowania wolnymi miejscami w grobie rodzinnym wygasło, oraz że przyczyną wygaśnięcia było zaniedbanie przez powódkę skorzystania z prawa uiszczenia po 20 latach kolejnej opłaty za miejsce na cmentarzu. Jak już wyżej wskazano, stan świadomości i przeżyć emocjonalnych powódki wynikający z życzenia, aby po śmierci została ona pochowana obok męża, stanowił element jej dobra osobistego, jakim był kult pamięci zmarłego męża i określał przysługujące jej w związku z tym prawo do grobu jako prawo o

charakterze niemajątkowym. To prawo powódki powstało z chwilą pochowania męża, wygasnąć zaś mogło tylko wraz ze śmiercią powódki. Wprawdzie usuwałoby się ono spod ochrony prawnej, gdyby powódka zrezygnowała z korzystania z niego, ale nie byłoby to równoznaczne z jego wygaśnięciem. Ponadto, wymagałoby to ustalenia, że powódka nie sprawowała kultu pamięci zmarłego męża. Takiego ustalenia w zaskarżonym wyroku brak.

O zaniechaniu kultywowania pamięci męża przez powódkę nie świadczy zaniechanie przez nią opłacenia kolejnej opłaty prolongacyjnej, tym bardziej, że powódka była przekonana, iż przysługuje jej pierwszeństwo i zostanie uprzedzona przez zarządcę cmentarza o zamiarze zadysponowania wolnym miejscem w kwaterze poprzednio przez nią wykupionej. Na wykonanie prawa do grobu składają się także inne zachowania niż tylko uiszczenie opłaty prolongacyjnej, i nawet brak dających się postrzegać oznak przywiązania do pamięci zmarłej osoby bliskiej nie musi świadczyć o braku wewnętrznych przeżyć związanych z kultem pamięci osoby zmarłej. Ze względów oczywistych nieuiszczenie przez powódkę kolejnej opłaty za grób męża i miejsce na cmentarzu oraz uiszczenie opłaty za wolne miejsce w przedmiotowej kwaterze przez pozwaną Annę K. nie pociągało za sobą wygaśnięcia sfery indywidualnych odczuć powódki w związku z kultywowaniem pamięci Jana K. ani możliwości realizowania uprawnień składających się na prawo do grobu, w tym – uprawnienia do decydowania, czy i kto ma być pochowany obok Jana K.

Zgoda zarządcy cmentarza wyrażona wobec pozwanej Anny K. wydana została w ramach funkcji dysponowania wolnymi i nieopłaconymi miejscami przeznaczonymi do pochówku, stanowiącej realizację administracyjnego porządku chowania zmarłych. Zgoda ta nie obejmowała i nie mogła obejmować zgody powódki, która miała własne prawo dysponowania wolnymi miejscami w kwaterze rodzinnej, wynikające z innych przesłanek aniżeli względy administracyjne. Świadomość powyższego, jak się zdaje, towarzyszyła pracownikom Zakładu Usług Komunalnych wówczas, gdy odebrali oni, od pozwanej Anny K. pisemne oświadczenie o ponoszeniu cywilnej odpowiedzialności wobec osób zgłaszających prawa do przedmiotowej kwatery.

Pochowanie zmarłego ojca przez pozwaną Annę K. naruszyło prawo powódki do grobu wynikające z jej dobra osobistego. Zgoda zarządcy cmentarza oraz uiszczenie przez pozwaną Annę K. opłaty prolongacyjnej nie uchylało bezprawności

działania pozwanej. Również okoliczność, że pozwana była uprawniona, z punktu widzenia jej własnego dobra osobistego związanego z kultem pamięci ojca, do uszanowania woli zmarłego i pochowania go w grobie obok brata nie wyłączała bezprawności, ponieważ uprawnienia pozwanej nie „wyprzedzały” praw powódki i nie usprawiedliwiały naruszenia jej dobra osobistego. Zaskarżony wyrok wyraża błędną wykładnię art. 24 § 1 w związku z art. 23 k.c. oraz narusza art. 448 k.c. przez niezastosowanie.

W zakresie dotyczącym pozwanej Anny K. odnośnie do omawianych roszczeń podlegał uchyleniu nie tylko zaskarżony wyrok, ale także wyrok Sądu pierwszej instancji (art. 393¹³ § 1 k.p.c.). (...)

